

Matija Vlačić Ilirik (1520–1575): o polutisućljetnoj obljetnici

Irena Galić Bešker

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

Protestantski teolog, filolog, filozof i povjesničar Matija Vlačić Ilirik (1520–1575) većinu je života proveo mijenjajući mjesta boravka izvan rodnog Labina. Zarana prihvativši protestantski nauk, odlazi u zemlje njemačkoga govornog područja, gdje se školuje i poučava na protestantskim sveučilištima. Za boravka u Magdeburgu (1549–1556) i Regensburgu (1562–1566) Vlačić je napisao i dovršio svoja najznačajnija djela. Ne postoji cjelovita bibliografija njegovih djela, no smatra se da je napisao više od 200 naslova koji su tiskani na latinskom i njemačkom u europskim tiskarskim središtima (Basel, Magdeburg, Frankfurt, Leipzig). Prvo Vlačićevo tiskano djelo bila je filološka rasprava koja je pod naslovom *De vocabulo fidei* objavljena 1555. Iste godine na hrvatskom je tiskana rasprava *Rasgovarange megiu papistu, i gednim luteran*, koju je Vlačić objavio pod pseudonimom Anton Segnianin. Četiri kapitalna djela Matije Vlačića Ilirika tiskana su u folio formatu. Godine 1556. tiskano je prvo izdanje povijesnog djela *Catalogus testium veritatis*. Prvo izdanje Vlačićeva egzegetskog djela objavljeno je 1567. pod naslovom *Clavis Scripturae Sacrae seu De sermone Sacrarum literarum*. Vlačićevo djelo o tumačenju Novog zavjeta objavljeno je 1570. pod dvojezičnim naslovom *Τῆς τοῦ υἱοῦ θεοῦ καινῆς διαθήκης ἅπαντα = Novum Testamentum Iesu Christi filii, ex versione Erasmi, innumeris in locis ad Graecam veritatem, genuinumque sensum emendata. Glossa compendiaris M. Matthiae Flacii Illyrici Albonensis in Novum Testamentum*. Od 1559. do 1574. tiskar Johann Oporin u Baselu je objavio opsežno Vlačićevo djelo u osam svezaka kojemu je naslov *Historia ecclesiastica* ili *Centuriae Magdeburgenses*.

Ključne riječi: crkvena povijest, egzegeza, Sveto pismo, filologija, filozofija, protestantizam, teologija

Uvod

Primjenom poredbene povijesne metode u radu istražujemo najprije Vlačićev životopis, a zatim i njegov cjelovit pisani opus. U prvom dijelu rada donosimo pregled života i djelovanja protestantskog teologa, filozofa, filologa i povjesničara Matije Vlačića Ilirika (1520–1575) nabrojivši najprije europske gradove u kojima je boravio,

školovao se i predavao na sveučilištima. Na temelju objavljenih dokumenata, arhivske građe i na temelju Vlačićevih autobiografskih tekstova opisujemo njegove aktivnosti kojima se bavio za boravka u pojedinim europskim gradovima. Istraživanje Vlačićeva pisanog opusa temeljili smo na Pregerovoj bibliografiji te na zbirci *Flaciana* Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Prikazali smo četiri kapitalna latinska djela Matije Vlačića Ilirika davši pregled njihovih izdanja objavljenih za autorova života i postumno. Usporedo s tim pisali smo o Vlačićevim posvetnim poslasticama koje su prethodile njegovim kapitalnim djelima. Tako smo prikazali krug vjerskih i političkih uglednikâ kojima je pisao Matija Vlačić iz Ilirije istovremeno ne zaboravljajući anonimnog čitatelja kojeg pisac prisno oslovljava s *pío lectori* ili *Christiano lectori*. Prikazujući Vlačićeva kapitalna djela, pisali smo o njegovoj filološkoj metodi, koju je primjenjivao u bavljenju grčkom, hebrejskom i latinskom filologijom. Također smo spomenuli i njegov prinos lingvistici, vidljiv u trima raspravama egzegetskog djela *Clavis Scripturae Sacrae*. Spomenuli smo i djelo na hrvatskom jeziku, potpisano pseudonimom Anton Segnianin, koje se pripisuje Vlačiću.

Vlačićeve životne postaje: Venecija, Basel, Tübingen, Wittenberg, Magdeburg, Jena, Regensburg, Antwerpen, Strasbourg i Frankfurt na Majni

Obljetnička godina u kojoj se obilježava petsto godina od rođenja Matije Vlačića Ilirika (1520–1575) prigoda je da se prisjetimo njegova impresivnog opusa, koji prema nekim procjenama broji 282 djela (Jurić 1976: 35). Matija Vlačić Ilirik jedan je od autora i latinista čiju pisanu ostavštinu baštine ne samo Istra, Hrvatska već i svekolika Europa. Vlačić piše i javno djeluje u vrijeme kad je Europu zahvatio reformatorski pokret i kad su je potresali dugotrajni i snažni sukobi vjerskih neistomišljenika koji su nerijetko poprimali razmjere krvoprolića. Ti će vjerski sukobi, otkad su buknuili u Europi, potrajati gotovo cijelo jedno stoljeće. Dijelom protestantskog reformatorskog pokreta postat će i Matija Vlačić Ilirik, jedan od trojice Istrana koji su podupirali protestantizam.¹ Iz rodnog Labina zaputio se u europske gradove, u kojima je boravio i iz kojih je odlazio bilo svojom voljom bilo pod pritiskom. Wittenberg i Jena bili su gradovi u kojima se odvijala Vlačićeva *peregrinatio academica*, dok su sjedišta njegova svestranog filološkog, filozofskog i teološkog spisateljskog djelovanja bili brojni europski gradovi. Prema kronologiji, gradovi Vlačićeva boravka bili su: Venecija (1536–1539), Basel (1539–1540), Tübingen (1540–1541), Wittenberg (1541–1549), Magdeburg (1549–1556), Jena (1556–1561), Regensburg (1562–1566), Antwerpen (1566–1567), Frankfurt (1567),² Strasbourg (1567–1573) i ponovno Frankfurt (1573–1575).

¹ Druga su dvojica bili koparski biskup Petar Pavao Vergerije ml. (1498–1565) i Vlačićev ujak, franjevac Baldo Lupetina (1502–1556).

² Od dva Frankfurta „Vlačićev” je bio onaj na rijeci Majni.

Rođen od oca Andrije Vlačića, drukčije Frankovića, građanina Labina, i majke Jakovice, rođ. Lupetina, Vlačić je hrvatskim čitateljima poznat pod svojim tročlanim imenom Matija Vlačić Ilirik ili Matija Vlačić iz Ilirije. Latinska inačica njegova tročlanog imena je *Matthias Flacius Illyricus*. Dodavanjem kletika tročlana je inačica proširena u četveročlanu inačicu *Matthias Flacius Illyricus Albonensis*. U polemikama i raspravama Vlačić se služio autorskim pseudonimima *Johannes Waremundus*, *Christianus Lauterwar* i *Publius Aesquilius*. Složenice je skovao preuzevši značenje i oblik njemačkih riječi (Wahr – istina, Mund – usta, Laut – glas, zvuk), koje je dodavanjem dočetka *-us* prilagodio latinskom jezičnom sustavu. Ciljanim odabirom riječi kao da je želio istaknuti i naglasiti svoju glasnu opredijeljenost za istinu. Krećući se utabanim stazama, slijedimo strukturu Mirkovićeve (Mirković 1960: 3 i d.) i Pregerove monografije o Matiji Vlačiću Iliriku (Preger 1861: 104 i d.) i njegovu vremenu radije nego da pišemo o reformatorskom pokretu u kojemu je jedan od sudionika bio i Matija Vlačić Ilirik.

Rođeni Labinjanin, Matija Vlačić sa samo šesnaest godina odlazi na školovanje u Veneciju. Grad na laguni bit će mjestom njegova školovanja sljedeće tri godine, sve do 1539. Učiteljem mu je u Veneciji bio filolog i humanist Giovanni Battista Cipelli-Egnatius (1478–1553), koji ga je poučavao klasičnim jezicima. Venecijanski tiskar Aldo Manuzio i njegov sin Paolo bili su dio humanističkog kruga u kojem se kretao Matija Vlačić Ilirik. S njima je Vlačić surađivao radeći na izdanjima grčkih i rimskih klasika. Pravnik i pisac, te pobornik protestantizma Petar Pavao Vergerije mlađi također se ubrajao u skupinu ljudi s kojima je Vlačić komunicirao tijekom svojeg školovanja u Veneciji. Grad na laguni bio je mjestom u kojemu je mladi Vlačić imao svoje humanističko „krštenje” (Križman 1992: 133) te je, u skladu s humanističkim običajem, promijenio ime i pisao ga u latinskom obliku kao *Matthias Flacius Illyricus*. Nakratko će Vlačić grad svojega prvog školovanja posjetiti još jedanput 1543. nastojeći izbaviti iz zatvora rođaka fra Baldu Lupetinu³ i noseći duždu u Veneciju zamolbu za njegovo oslobođenje, koju su potpisali kneževi Schmalkaldskog saveza.⁴

Nakon boravka u Veneciji Vlačić se 1539. nakratko zadržava u Augsburgu da bi od 1539. do 1540. nastavio studije u Baselu, negdašnjemu mjestu boravka i djelovanja Erazma Roterdamskog. Grčko-latinsku inačicu svojeg imena ovaj je nizozemski humanist sam skovao pa se potpisivao *Erasmus Desiderius Roterodamus*. U osnovi su mu grčki glagol ἐράω i latinski glagol *desidero*, koji znače ‘želim’. Dvočlanoj grčko-

³ Franjevac Baldo Lupetina (1502–1556), Vlačićev ujak, snažno je utjecao na njegovo prihvaćanje protestantizma. Prihvatio je protestantsko učenje, zbog čega je osuđen na doživotni zatvor. Gorljivo propovijedajući reformaciju, Lupetina je osuđen na smrt u trećem sudskom procesu koji se vodio protiv njega. Usp. *Hrvatska enciklopedija*, natuknica „Matija Vlačić Ilirik”.

⁴ Schmalkaldski savez sklopili su u 16. st. najmoćniji protestantski vladari Filip I, pokrajinski grof Hesse-na, i Ivan Fridrik I, izborni knez Saske, kao obrambeni vjerski savez. Nazvan je po gradu Schmalkaldenu u njemačkoj pokrajini Tiringiji.

latinskoj inačici dodan je i kretik *Roterodamus* i tako je nastala tročlana inačica piščeva imena. U Baselu je Vlačić susretao učenike Erazma Roterdamskog i nastavljajuća njegova djela, među kojima se posebno izdvajaju čuveni greclist i latinist Simon Grynaeus (1493–1541) i hebraist Johannes Oporinus (1507–1568), koji je tiskao veća Vlačićeva djela ili financirao njihovo tiskanje. Pravim prezimenom Griner, Vlačićev je učitelj svoje prezime promijenio u *Grynaeus* vidjevši formalnu sličnost između svojeg rođenog prezimena i epiteta boga Apolona, koji je zabilježen u četvrtom pjevanju Vergilijeve *Eneide* (*Aen.* 4, 345). Za razliku od njega, Vlačićev učitelj hebraist u humanističkim je krugovima rođeni oblik prezimena Herbst zamijenio grčko-latinskim oblikom *Oporinus*. Riječ ὀπώρα, koja na grčkom znači isto što i riječ Herbst na njemačkom, preoblikovana je u latinizirano prezime dodavanjem sufiksa *-inus*. U Baselu je Vlačić učenjem hebrejskog jezika produbio svoju dotadašnju filološku naobrazbu. Načelo da treba poznavati jezike kako bi se moglo izravno proučavati izvore objeručke prihvaća renesansa, što je širom otvorilo vrata učenju hebrejskog jezika. U 16. st. upravo su protestanti bili najzaslužniji za razvoj i širenje hebrejske filologije (Križman 1992: 26). Vlačićev baselski učitelj Simon Grynaeus ubrzo ga preporučuje tibingenskom profesoru Matiji Grbiću. Godine 1540. Vlačić odlazi u Tübingen, gdje ga je humanist Matija Grbić uveo u tamošnji humanistički krug. Jedan od njegovih poznanika i prijatelja u Tübingenu bio je veliki njemački filolog Joachim Camerarius (1500–1574). Rođeno prezime Kammermeister po humanističkom je običaju preoblikovao u *Camerarius*. U životopisu Philippa Melanchthona on piše da je Vlačić u Tübingenu marljivo učio hebrejski jezik. Sljedeća postaja u Vlačićevu sveučilišnom obrazovanju nakon Basela i Tübingena bio je saski grad Wittenberg, tada sjedište reformatorskog pokreta. U Wittenbergu Vlačić ostaje od 1541. do 1549. Nastavio je učiti hebrejski da bi 1544. postao magistrum slobodnih umijeća te profesorom grčkog i hebrejskog jezika na Protestantskom sveučilištu u Wittenbergu. Za boravka u Wittenbergu Vlačić je susreo i upoznao dva prvaka protestantskog pokreta: njegova začetnika i predvodnika Martina Luthera (1483–1546), tada već oronula i bolesna, i Philippa Melanchthona (1497–1560), profesora grčkog i hebrejskog jezika, koji je ponio atribut *praeceptor Germaniae*. Humanist i teolog Philipp Schwartzertd rođeno je prezime promijenio u grčko-latinski oblik *Melanchthon*, na isti način na koji je to učinio i hebraist Herbst. Učinio je to prema savjetu svojeg prastrica Nicolasa Reuchlina i u skladu s humanističkim običajem. Melanchthon je, više nego sam Luther, imao utjecaja na Vlačića u pogledu akademskih izučavanja povijesti i filozofije (Ilić 2013: 152). Lutherov utjecaj na Vlačića započeo je, prema njegovu svjedočenju, u trećoj godini njegova boravka u Wittenbergu. Vlačića je njegov wittenberški profesor Pomeranus odveo Lutheru, koji mu je pružio utjehu ohrabrivši ga razgovorom o njemu (Vlačiću) i njemu sličnima, širenjem Božje riječi i molitvom. Teško je reći je li Vlačićeva mladenačka udivljenost Martinom Lutherom

bila pridonijela njegovu kasnijem žestokom zalaganju za Lutherovo učenje i ustrajnoj obrani tog učenja.

Za vrijeme Vlačićeva boravka u Wittenbergu zbila su se dva važna povijesna događaja koja će uvelike obilježiti njegov daljnji život i utjecati na njegovo teološko opredjeljenje. Prvi od njih bilo je održavanje ekumenskoga koncila u Tridentu, koji je sazvao papa Pavao III. a na poticaj cara Karla V. Bio je to 19. po redu ekumenski koncil Katoličke crkve, koji je započeo 1545. i trajao do 1563. i na koji su bili pozvani i protestantski kneževi. Drugi važan događaj bila je Lutherova smrt, nakon koje će car Karlo V, pobijedivši njegove pristalice, nastojati obnoviti crkveno jedinstvo u Svetom Rimskom Carstvu.⁵ Nakon Lutherove smrti sve su izraženija razmimoilaženja među pripadnicima protestantskog pokreta u njemačkim zemljama. U unutar-njem sukobu koji je zahvatio luteranski pokret, Vlačić i Melanchthon našli su se na suprotnim stranama. Svaki je sa svojim argumentima ustao u obranu Lutherova nauka, pri čemu ni jedan ni drugi nisu mogli biti krivi za nedosljednosti, proturječnosti i dvostranosti Lutherovih koncepcija. Sukob Vlačića i Melanchthona vremenom će se produbiti i nastaviti se među njihovim pobornicima čak i nakon Melanchthonove i Vlačićeve smrti, što će dovesti do dugotrajne podijeljenosti u mišljenjima i shvaćanjima luteranske tradicije (Mirković 1960: 105). Jedna je struja protestantskog pokreta podupirala prihvaćanje carskog dekreta (filipisti), dok se druga struja suprotstavljala tomu (flacijevci ili gnesioluterani). Vlačićev ideološki razlaz s Melanchthonom imao je za posljedicu njegovo napuštanje profesorskog mjesta u Wittenbergu i odlazak u Magdeburg, tada sjedište reformacijskih kompromista. U Magdeburgu Vlačić boravi od 1549. do 1557. pišući svoja djela i marljivo prikupljajući građu za crkvenu povijest. Uz to je nemilosrdno napadao protivnika Melanchthona nikako ne podržavši kompromisne reformatorske stavove. Iz Magdeburga Vlačić predvodi borbu protiv carskog dekreta, u kojoj su mu vjerni podupiratelji Nicolaus von Amsdorf (1483–1565), Erasmus Alber (u. 1553) i Nicolaus Gallus (oko 1516–1570).

Odazvavši se pozivu weimarskih kneževa da osnuje protestantsko sveučilište, Vlačić 1557. napušta Magdeburg. Odlazi u Jenu, gdje će ostati sve do 1561. i gdje će na netom ustrojenom sveučilištu predavati teologiju. Tijekom boravka u Jeni, Vlačić se sukobio s mjesnim izbornim knezom osporivši mu pravo na cenzuru sveučilišnih udžbenika te je 1561. primoran napustiti sveučilišnu službu. Njegov odlazak iz Jene razlikovao se od prijašnjih napuštanja najprije Tübingena, potom Wittenberga pa Magdeburga. Iz jednog bi njemačkoga grada odlazio u drugi uvijek po preporuci

⁵ Povijesni događaji koji će uslijediti caru Karlu V. ruše sve nade u crkveno jedinstvo. Godine 1552. potpisan je mir u Passau, kojim je protestantima priznata sloboda vjeroispovijesti. Tri godine kasnije, tj. 1555, car Karlo V. i snage Schmalkaldskog saveza potpisuju Augsburški mir, kojim luterizam dobiva službeni status u okviru Svetog Rimskog Carstva. Vjera u pojedinim područjima određuje se prema načelu „cuius regio eius religio”, tako da je Augsburški mir sankcionirao vjersku i teritorijalnu podijeljenost njemačkih zemalja na protestantski sjever i katolički jug.

svojih učitelja i dobrovoljno, no iz Jene je 1561. otišao nakon što ga je otpustio saski izborni knez Johann Friedrich II. (1529–1595), podrijetlom iz ernestinske loze koja je generacijama bila stup Schmalkaldskog saveza i koja je, poput Vlačića, podupirala čistu liniju luteranstva (Mirković 1960: 215). Vlačićeva nepopustljivost i njegov sukob sa saskim izbornim knezom Johannom Friedrichom, koji „nije bio ni osobito postojan, ni osobito velikodušan” (Mirković 1960: 159) imao je dugotrajne posljedice ne samo na njegovu daljnju sudbinu već i na tiskanje njegovih djela. Vlačić je od 1580. doživio progon na luteranskom području kao što su ga doživjeli i neluterani i njegova su djela bila dugo prešućivana i zabranjivana. Uredbom koju je 1561. donio weimarski knez svi su rukopisi prije tiskanja bili podvrgnuti preventivnoj dvorskoj cenzuri, a to je Vlačiću onemogućavalo tiskanje spisâ (Mirković 1960: 186). Tek je 1659. na luteranskom području objavljeno prvo Vlačićevo djelo. Nakon što ga je izborni knez otpustio iz profesorske službe, Vlačić najprije priprema odlazak iz Jene da bi u veljači 1562. zauvijek napustio ovaj sveučilišni grad i otišao u Regensburg. Kad je zajedno s trojicom profesora otpušten iz Jene, on je pošao na jug, dok su njegovi kolege pošli prema sjeveru. Vlačić odlazi na jug noseći u sebi zamisao o osnivanju protestantskog sveučilišta za slavenske narode. Njegovo bi sjedište bilo u Regensburgu ili u Celovcu (Mirković 1960: 459).

Ne znamo koliko je Vlačić imao utjecaja na protestantska nastojanja Hrvata i Slovenaca koji su u godini njegova napuštanja Jene marljivo radili na ćirilskim i glagoljskim izdanjima u gradiću Urachu nedaleko od Tübingena, grada u kojemu je Vlačić boravio 1540–1541. Poznato je da u to vrijeme Vlačić intenzivno surađuje sa slovenskim reformatorima Primožom Trubarom i Sebastijanom Kreljom. Ljubljana, Kranjska, Celovac i Koruška također se u to vrijeme uklapaju u Vlačićev slavenski pothvat (Mirković 1960: 219). Vrijedi podsjetiti na to da u godini Vlačićeva napuštanja Jene u Njemačkoj borave još i Stipan Konzul Istranin te Anton Dalmatin, koji intenzivno rade u uraškoj tiskari, smještenoj u dvorcu wittenberškog vojvode⁶ Kristofora. Uz to što je podupirao tiskanje hrvatskih i slovenskih knjiga, vojvoda Kristofor je novčano pomagao Vlačiću i Vergeriju (Mirković 1960: 229). Godine 1561. u Urachu su objavljena prva glagoljska izdanja, među kojima i Trubarov *Katekizam* s Vlačićevom filološkom raspravom *De vocabulo fidei*. Kapitalno izdanje uraške tiskare bio je hrvatski prijevod Novog zavjeta otisnut glagoljicom (1562) i ćirilicom (1563). Vlačićev plan s regensburškim sveučilištem obuhvaćao je i prevođenje knjiga na *ilirski* zajedno s prenošenjem tiskare s glagoljskim i ćirilskim slovima iz Uracha (Mirković 1960: 444). Pristaše reformatorskog pokreta u Europi su prevodili Sveto pismo na materinski jezik pa je tako Martin Luther na njemački preveo najprije Novi zavjet, potom i Stari zavjet. Hrvatski protestanti preveli su cijeli Novi zavjet na hrvatski jezik,

⁶ Latinsku riječ *dux*, koja stoji uz imena Johanna Friedricha st., Johanna Wilhelma i Johanna Friedrich ml., prevodili smo hrvatskom riječi *vojvoda*.

Jean Calvin preveo je Bibliju na francuski itd. Iako se bavio Novim zavjetom objavivši dva podeblja sveska o njegovu tumačenju (*Clavis Scripturae Sacrae*) i *Glosu* uz Geertsov⁷ latinski prijevod Svetog pisma, Vlačić ne potpisuje njegov hrvatski prijevod. Vlačićev prvi odabir bio je latinski jezik kao sredstvo pisanja i izražavanja, što možemo tumačiti kao posljedicu njegova uvjerenja da je reformacija međunarodni pokret i da ne može imati nacionalni predznak (Mirković 1960: 459). S druge strane, Vlačić ni nakon dvadeset godina provedenih u Njemačkoj nije dovoljno siguran u svoje znanje njemačkog jezika, stoga nije neobično da je u govorenom i pisanom izražavanju dao prednost latinskom jeziku. U dvanaestoj sesiji javne rasprave koju su o istočnom grijehu i slobodnoj volji 1560. u Weimaru vodili Vlačić i Strigelius, Vlačić se osvrnuo na slabo poznavanje njemačkog jezika prepustivši izvornom govorniku da na njemačkom iznese njegovu tezu o zadanoj temi:

„Quoniam autem mea lectio et pronuntiatio in sermone Germanico minus est perceptibilis, ideo oro clarissimum virum, meum collegam, ut ipse recitet diserte, ut omnes intelligant.” (Vlačić Ilirik 1563: 211)

Rasprava je prvi put objavljena 1562. pod naslovom *Disputatio de originali peccato et libero arbitrio inter Matthiam Flacium Illyricum et Victorinum Strigelium publice Vinariae per integram hebdomadam, praesentibus illustriss. Saxoniae principibus anno 1560. initio mensis Augusti habita*. Bila je podijeljena u trinaest sesija, a trajala je od 2. kolovoza do 8. kolovoza 1560. Nazočni su bili saski knez Johann Friedrich, njegova dva brata, svi dvorski dužnosnici te velik broj slušača i studenata iz Jene, Wittenberga, Leipziga, Erfurta i drugih mjesta (Mirković 1960: 181).

Stigavši u Regensburg u veljači 1562, Vlačić u njemu ostaje sve do 1566. prekidajući boravak povremenim odlascima u Sloveniju, Veneciju i Istru te u europske gradove Basel, Strasbourg, Frankfurt na Majni i Augsburg. Konačno otišavši iz Regensburga u listopadu 1566, Vlačić je često mijenjao mjesta boravka. Prvo je boravio u Antwerpenu, zatim u Frankfurtu i najzad u Strasbourgu, gdje se zadržao od 1568. do 1573. Posljednje dvije godine života proveo je u Frankfurtu, gdje i umire u evanđeličkom samostanu.

Četiri kapitalna djela i sabrana djela na temu *adiaphora* Matije Vlačića iz Ilirije

Pisana riječ zauzimala je važno mjesto u Vlačićevu sveučilišnom životu i javnom djelovanju od početka njegova pristajanja uz reformatorski pokret. „Sum miles scripturae, non gladii”, zapisao je Vlačić u autobiografskom tekstu *Narratio actionum et certaminum* 1568. nastojeći se obraniti od optužbi da antverpenske građane huška na bunu protiv gradskih vlasti. Pisanom riječi Vlačić se dokazao u reformatorskom

⁷ Geert Geerts je pravo ime Erazma Roterdamskog. Zbog lakše deklinacije u posvojnim tvorbenim oblicima rabimo autorovo prezime preuzevši oblik prema konvencijama *Hrvatske enciklopedije*.

pokretu i u obrani Lutherova nauka. Vlačić je prikupljao izvornu povijesnu građu, puno je pisao i objavljavao, priređivao je tekstove za tiskanje, intenzivno je surađivao s tiskarima, nakladnicima i knjižarima, čak se brinuo o prodaji izdanjâ objavljenih u maloj nakladi (Mirković 1960: 118). Djela su mu tiskana u brojnim europskim gradovima, među kojima izdvajamo Basel i Strasbourg kao velika tiskarska sjedišta. Od svojih wittenberških dana Vlačić je puno pisao i objavljavao znajući dobro za snagu pisane riječi i tiskarskog stroja. Jedan od bliskih prijatelja i suradnika bio mu je baselski tiskar i nakladnik Johannes Oporinus. Vlačiću su se u Magdeburgu 1549. pridružili Nicolaus Gall i Nicolaus von Amsdorf i sva su trojica grozničavo pisali protuinternim spise, koje su odvažno objavljivali tiskari Christian Rödinger i Michael Lotter. Suprotstavljene su strane dale u tisak polemičke brošure u kojima su komentirali protivničke slabosti, pogriješke i manjkavosti (Jambrek 2012: 321). Suptilna borba protiv ideoloških neistomišljenika u Magdeburgu se vodila uz ostalo i bacanjem tiskanih spisa među neprijatelje koji su ih trebali pročitati (Olson 2010: 233).

Vlačićevim magdeburškim (1549–1557) i regensburškim godinama (1562–1566) pripada posebno mjesto u cjelokupnoj piščevoj biografiji jer je to bilo njegovo najplodnije stvaralačko razdoblje (Mirković 1960: 218). U Magdeburgu je Vlačić napisao autobiografsko djelo *Apologia ad scholam Vitebergensem*, raspravu *De veris et falsis adiaphoris* i brošuru *Breves summae religionis Iesu Christi & Antichristi*. Za Vlačićeva boravka u Magdeburgu objavljeno je u Baselu drugo izdanje njegove lingvističke rasprave *De voce et re fidei* (1555). Godinu dana kasnije objavljeno je njegovo sintetsko djelo *Catalogus testium veritatis* (1556), također u Baselu. Radeći na ovom djelu, Vlačić je usporedno prikupljao materijal za opsežno djelo o crkvenoj povijesti, poznato kao *Centuriae Magdeburgenses*. Vlačićev *Catalogus testium veritatis* uvelike je pridonio nastanku pojedinih centurija iz istoimena djela, a bilo je i obrnuto: građa prikupljena za pojedine centurije ujedno je pridonijela proširivanju sadržaja djela *Catalogus testium veritatis* (Mirković 1960: 262).

Dok je bio u Regensburgu, Vlačić je objavio teološku raspravu o istočnom grijehu *Disputatio de originali peccato* (1562), drugo izdanje djela *Catalogus testium veritatis* (1562) i treće izdanje rasprave *De voce et re fidei* (1563). U Regensburgu je pripremao tiskanje *Otročje biblije* i hrvatskog katekizma u njoj. Objavljivanje djela *Clavis Scripturae Sacrae* Vlačić nije dočekaio u Regensburgu iako je otamo požurivao svojeg prijatelja Johannes Oporina da tiska njegovu „knjigu hebraizama” (Mirković 1960: 218). Djelo je tiskano u Baselu 1567, a Vlačićeve posvetne poslanice uz prvi i drugi svezak djela pisane su 1567. iz Antwerpena i Frankfurta. Na emendaciji Erazmova prijevoda Svetog pisma Vlačić je počeo raditi za boravka u Antwerpenu (1566–1567) i Strasbourg (1567–1573). Djelo je objavljeno 1570. u Baselu, a Vlačićeva posvetna poslanica pisana je iz Strasbourg. Izdanja četiriju Vlačićevih kapitalnih djela tiskana su u folio formatu i zajedno broje više od tri tisuće stranica i više od deset tisuća stupaca. Ako tomu dodamo i druge Vlačićeve spise tiskane u osminskom i šesnaest-

skom formatu, broj otisnutih stranica sigurno bi dosezao deset tisuća. Pola tisućljeća nakon Vlačićeva rođenja još uvijek nemamo iscrpnu bibliografiju njegovih djela,⁸ stoga ćemo u ovom pregledu spomenuti samo nekoliko njegovih najpoznatijih djela pisanih latinskim jezikom.

Četiri Vlačićeva kapitalna djela objavljena su u Baselu, gradu ekumenskoga koncila i humanizma, u kojemu je svojedobno boravio i sâm Erazmo Roterdamski. Osim što je bio grad u kojem se održao ekumenski koncil, Basel je bio i grad u kojemu je 1516. objavljena *editio princeps* Geertsova prijevoda Novog zavjeta na latinski jezik. Prvo od Vlačićevih djela objavljenih u Baselu bilo je djelo *Catalogus testium veritatis qui ante nostram aetatem reclamarunt* (1556). Svjedoci istine bili su svi oni pojedinci koji su se od početaka Crkve protivili zloporabi kršćanskog nauka u samom crkvenom vrhu. U djelu Vlačić donosi nepoznate ili premalo poznate povijesne dokumente, među kojima su značajni oni o valdeško-albingenškom pokretu. „Svjedoke istine” Vlačić odabire i prikazuje s ciljem da pokaže i dokaže da Lutherov nauk nije ništa novo jer su se i među prijašnjim crkvenim naučiteljima isticali pojedinci koji su naučavali poput Luthera. Sam je Vlačić pronalazio velike podudarnosti svojega učenja s učenjima istaknutih crkvenih otaca: sv. Jeronima, sv. Augustina, sv. Ambrozija, sv. Hilarija iz Poitiersa i sv. Ivana Zlatoustog. Istovremeno je njegovo pisanje o svjedocima istine protkano neslaganjem s primatom rimskih papa u službenom crkvenom učiteljstvu. Unatoč tako artikuliranom stajalištu, nije poznato da se Vlačić službeno razišao s Katoličkom crkvom. Drugačije je bilo s njegovim učiteljem i začetnikom reformacije, Martinom Lutherom, koji je ekskomuniciran iz Katoličke crkve.⁹ Svjedoke istine Vlačić nabraja i opisuje kronološkim redosljedom. Opsežan i složen sadržaj ovog Vlačićeva djela može se podijeliti u četiri velika područja: a) teološko područje, b) područje crkvene uprave, c) područje rimskih papa i d) područje sinoda (Mirković 1960: 266).¹⁰ Za Vlačićeva života objavljena su tri izdanja ovog djela, dva izdanja na latinskom objavljena su 1556. u Baselu i 1562. u Strasbourgu. Na njemačkom je djelo objavljeno 1573. u Frankfurtu. Nakon Vlačićeve smrti djelo je na latinskom objavljeno 1597. u Lyonu, 1608. u Ženevi i 1666. u Frankfurtu. Na holandskom je djelo objavljeno 1633. u Hoornu. Poslanicu uz prvo izdanje djela Vlačić je posvetio trojici prinčeva i saskih vojvoda: Johannu Friedrichu st., Johannu Wilhelmu i Johannu Friedrichu ml. Uz frankfurtsko izdanje *Kataloga* iz 1666. tiskana je Vlačićeva posvetna poslanica konzulima, senatu i crkvi grada Lübecka, datirana 1. 1. 1562. Tekst djela razlikovao se od izdanja do izdanja tako da se mijenjao i

⁸ Opširno je o tomu pisao Šime Jurić nabrajajući razloge i uzroke tomu. Usp. Jurić 1976: 35-40.

⁹ Luthera je 3. 1. 1521. bulom *Decet Romanum Pontificem* ekskomunicirao papa Leo X. Spomenimo još i primjer velikog Erazma Roterdamskog, kojeg su često uspoređivali s Martinom Lutherom. Iako je za života gajio simpatije za proturimski smjer reformacije, Erazmo se nikad nije priklonio ni katoličkoj ni protestantskoj strani.

¹⁰ Klasifikacija Simona Goularta, priređivača lionskog izdanja *Kataloga* iz 1597.

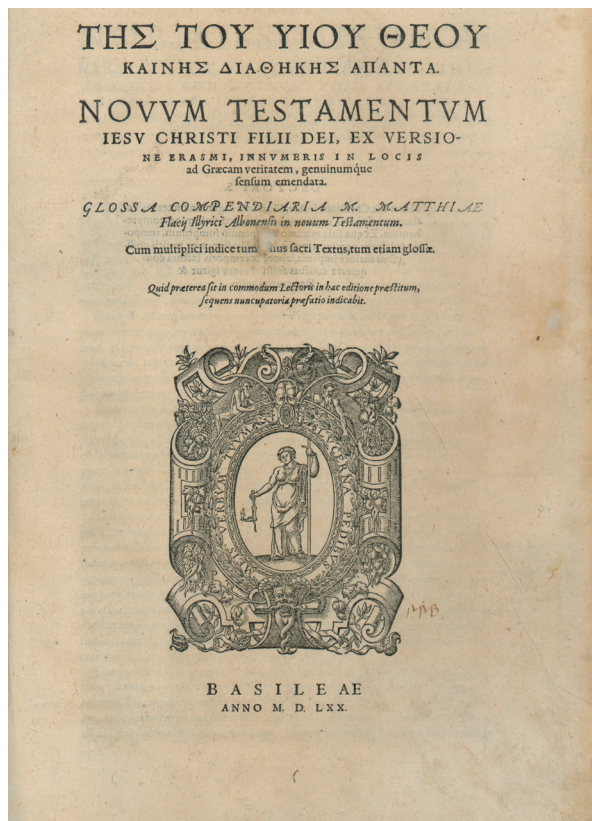
njegov sadržaj i broj *svjedoka istine* koje je sam autor uvrštavao u nj. Frankfurtsko izdanje iz 1666, u kojemu je autor nabrojio 443 svjedoka istine, smatra se najpotpunijim izdanjem tog djela.

Uz frankfurtsko izdanje *Kataloga* privezane su tri Vlačićeve rasprave tiskane 1567. u Marburgu, gradu Hata (*Cattopolis*).¹¹ Teme triju zlatnih rasprava iz naslova, napisanih kao nastavak Vlačićeva ozbiljnog bavljenja temom svjedoka istine, bile su Šesta kartaška sinoda, rasprava o primatu svetog Petra i rasprava o izboru biskupa. Poslanicu uz frankfurtsko izdanje *Kataloga* Vlačić je posvetio građanima Lübecka, slobodnoga grada u kojemu su se razvijali nauci i umijeća potrebna ljudima. Na posebnoj su cijeni u njima bile znanost i obrazovanost i još je uvijek sačuvan red, a razlog tomu bio je procvat prava i sloboda u njima. U poslanici je Vlačić opisao tri teme kojima se bavio i koje će ujedno najaviti tri djela koja će uslijediti nakon *Kataloga*. Na prvome je mjestu naveo potrebu za sažetim izlaganjem Svetog pisma, glosom koja svojom opširnošću ne bi suviše odvrćala čitatelja od Svetog pisma. Drugo, nedostaju znanstvena pojašnjenja hebrejskog jezika, osobito njegovih riječi i fraza. Na trećemu mjestu Vlačić je naveo nedostatak potpune crkvene povijesti koja bi posve rasvijetlila oblik crkve i vjere od Kristova rođenja. Te će tri teme biti ključne za Vlačićeva djela objavljena u Baselu u godinama koje slijede.

Vlačićeve glose uz Geertsov prijevod Novog zavjeta zajedno s njegovim prijevodom i s grčkim tekstom Novog zavjeta u Baselu su objavljene 1570. Djelo je objavljeno pod opširnim dvojezičnim naslovom, čiji grčki dio glasi Τῆς τοῦ υἱοῦ θεοῦ καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Latinski dio naslova nešto je opširniji: *Novum Testamentum Iesu Christi filii, ex versione Erasmi, innumeris in locis ad Graecam veritatem, genuinumque sensum emendata. Glossa compendiaria M. Matthiae Flacii Illyrici Albonensis in Novum Testamentum*. Nasljedujući duhovnu baštinu europskog humanizma, Vlačić se oslanjao na Geertsov prijevod Novog zavjeta. Kao mjesto tiskanja Vlačićeve glose Erazmova prijevoda Novog zavjeta, švicarski Basel simbolički je povezo duhovne ostavštine Erazma Roterdamskog i Matije Vlačića Ilirika, dvojice velikana europske pisane riječi i europskog humanizma. Prvu od dvije tiskane poslanice uz *Glosu*, datiranu 21. 9. 1570, Vlačić je posvetio pretoru, konzulima i senatu crkve u Strasbourgu. Slučajno ili ne, Vlačićeva glosa uz Geertsov prijevod Novog zavjeta objavljena je dvadeset godina po njegovoj smrti, i to u gradu u kojemu je svojedobno pronašao utočište odmaknuvši se od svojih protivnika na katoličkoj i na protestantskoj strani. U godini Vlačićeva napuštanja Wittenberga švicarski Basel postaje utočistem još jednog Istranina i pristalice protestantskog pokreta. Bježeći iz Italije i od sudskog procesa koji se u Rimu vodio protiv njega, koparski biskup Petar Pavao Vergerije ml. (1498–1565) dolazi u Basel 1549. Najstariji od trojice istarskih protestanata, koparski

¹¹ *Cattopolis* je alternativni toponim za hessenski grad Marburg. Usp. Graese, Theodor. *Orbis Latinus*. Berlin, 1909.

biskup Petar Pavao Vergerije prihvaća protestantsko učenje te će po okončanju sudskog procesa protiv njega i nakon što ga papa Pavao III. proglasi heretikom, svoj put po Europi nastaviti slijedeći rutu nekadašnjeg Vlačićeva kretanja od Basela do Tübingena (Mirković 1960: 73).

Slika 1: Naslovna stranica Vlačićeve glose uz Novi zavjet u prijevodu Erazma Roterdamskog

Još 1566. Vlačić je pisao o potrebi za cjelovitim pojašnjenjem hebrejskog jezika, osobito njegovih riječi i fraza. Dijelom je to postigao objavljivanjem djela *Clavis Scripturae Sacrae seu De sermone Sacrarum literarum* 1567.¹² *Editio princeps* objavljena je s Vlačićevom posvetnom poslanicom wittenberškom vojvodi Kristoforu, koja je datirana u Antwerpenu 21. 9. 1570.¹³ uz prvi svezak. Vojvoda Kristofor ustupio je banu Ivanu Ungnadu svoj dvorac u Urachu pokraj Tübingena, gdje je ovaj osnovao

¹² U Vlačićevoj biografiji i bibliografiji spominje se komparativna studija o grčkom, hebrejskom i latinskom koja je pod naslovom *Regulae et tractatus quidam de sermone S. Literarum* objavljena 1551. u Magdeburgu.

¹³ Poslanicu je Vlačić pisao na dan sv. Matije apostola, koji je za širenje Evanđelja domamljen na Judino mjesto.

tiskaru u kojoj su tiskali knjige ćirilicom, glagoljicom i latinicom. Popratnu poslanicu uz drugi svezak djela, datiranu u Frankfurtu 1. 8. 1567, Vlačić je posvetio hessenskim kneževima¹⁴ Wilhelmu i Ludwigu. Iste su dvije poslanice tiskane uz baselsko izdanje Vlačićeva djela iz 1580. i 1629. Jensko izdanje Vlačićeva egzegetskog djela objavljeno je 1674. uz izmjene koje je u nj unio teolog Johannes Musäus. Iz jenskog je izdanja izostavljena Vlačićeva posvetna poslanica wittenberškom vojvodi Kristoforu, a otisnuta je Musäusova poslanica čitatelju i Vlačićeva poslanica hessenskim kneževima Wilhelmu i Ludwigu iz 1567. Otada će izostavljanje Vlačićeve poslanice wittenberškom vojvodi Kristoforu postati uobičajena pojava u izdanjima objavljenima na luteranskom području. Tako će u frankfurtskom i Leipzigu izdanju Vlačićeva djela iz 1719. biti objavljene samo Musäusova poslanica čitatelju i Vlačićeva poslanica hessenskim grofovima. Ista će praksa biti ponovljena u izdanju Vlačićeva djela koje je 1719–1721. objavljivano u Kopenhagenu, Frankfurtu i Leipzigu. Jedina iznimka od opisane prakse bit će baselsko izdanje djela iz 1695, koje je otisnuto s obje Vlačićeve poslanice i s Musäusovom poslanicom čitatelju.

Ako je suditi samo po naslovu, Vlačić svojim djelom daje i objavljuje ključ za čitanje i tumačenje Svetog pisma. Sadržaj djela nije, prema Vlačićevu mišljenju, u potpunosti opravdao krasan obećavajući naslov. Dovodeći u pitanje vlastitu autorsku i tumačiteljsku vjerodostojnost, Vlačić na kraju zapisuje da je jedino Jaganjac Božji vlastan otkriti tajne Svetog pisma i Božjeg zakona. U posvetnoj poslanici vojvodi Kristoforu Vlačić spominje biblijske egzegete koji su mu zaokupili pozornost. Među njima su crkveni naučitelji sv. Augustin (354–450), sv. Hilarije (315–367), sv. Jeronim (347–420) i sv. Grgur (oko 540–604), naučitelj Origen (2/3. st.) i franjevac Nikola iz Lyra (oko 1270–1349). U prvom dijelu autor se, rečeno jezikom de Saussureova strukturalizma, bavi označiteljem i označenim. Točnije, proučava riječi i sklopove riječi u Svetom pismu zajedno s njihovim značenjima: najprije pravim, a potom i prenesenim. Prvi dio Vlačićeva *Ključa* zapravo je enciklopedijski rječnik svetopisamskih riječi i izričaja koji su poredani abecedno. Dodano je kazalo riječi i izričaja te mjesta u Svetom pismu. Dok se u prvom dijelu *Ključa* bavio riječima i frazama, u drugom će dijelu svoje pisanje proširiti na razinu sintakse baveći se ne samo tropima i figurama već i stilom pojedinih dijelova Svetog pisma. Teme sedam opširnih rasprava iz drugog dijela *Ključa* Vlačić je najavio u posvetnoj poslanici hessenskim kneževima Wilhelmu i Ludwigu, napisanoj u Frankfurtu 1. kolovoza 1567.¹⁵ U prvoj raspravi autor opširno piše o načinu razumijevanja Svetog pisma i o poteškoćama koje pritom na-

¹⁴ Latinsku riječ *landgravius* u značenju *zemaljski grof* preveli smo na hrvatski kao *knez* da bismo izbjegli dvočlanu sintagmu i da bismo uspostavili značenjsku razliku između nje i riječi *comes*, koju smo preveli kao *grof*.

¹⁵ Posvetnu poslanicu uz drugi svezak *Ključa* Vlačić je napisao prije posvetne poslanice uz prvi svezak.

staju. O patrističkim proučavanjima Svetog pisma opširno je pisao u drugoj raspravi. Treću raspravu Vlačić je posvetio dijelovima govora i sintaksi tih dijelova. U četvrtoj raspravi primjenjuje nauk o tropima i figurama na Sveto pismo, pri čemu za figure rabi pojam *schemata*. O stilu Svetog pisma, napose o stilu poslanicâ sv. Petra i sv. Ivana Vlačić piše u petoj raspravi. Pojedine knjige Svetog pisma i teološka tumačenja tih knjiga tema su šeste Vlačićeve rasprave. Završna, sedma rasprava sadrži Vlačićeva tumačenja Svetog pisma i teološka učenja. Vlačić se u svojim raspravama bavi najviše grčkom i latinskom filologijom, dok je bavljenje hebraizmima i hebrejskom filologijom najviše primjetno u trećoj raspravi. Dvama tekstovima u šestoj raspravi Vlačić potiče na učenje hebrejskog jezika i na proučavanje Svetog pisma. Naslovi su im *Adhortatio ad studium linguae Hebraicae* i *Adhortatio ad studium Sacrarum Literarum*. Od ukupno sedam rasprava u drugom svesku Vlačićeva djela jedino su treća, četvrta i peta rasprava u pravom smislu lingvističke rasprave (Mirković 1960: 365). U trećoj raspravi Vlačić piše o vrstama riječi i o sintaksi (*De partibus orationis*), u četvrtoj se raspravi bavi tropima i figurama (*De tropis et schematibus Sacrarum Literarum*), a u petoj raspravi piše o stilu (*De stylo Sacrarum Literarum*).

Djelo o Svetom pismu Vlačić je pisao godinama marljivo uspoređujući pojedine dijelove Svetog pisma na hebrejskom, grčkom i latinskom. Proučavao je pojedine riječi i izraze te njihova značenja na sva tri jezika. Vlačićevo poznavanje grčke i latinske filologije, a k tomu njegovo učenje i upoznavanje one treće, hebrejske filologije, usmjerilo je kasnije njegove istraživačke napore na proučavanje Svetog pisma samog po sebi, bez pomoći drugih znanstvenih disciplina. *Genuina Hebraismorum natura* bila je razlogom da Vlačić svoje istraživanje grčkih i latinskih izvora Svetog pisma dopuni istraživanjima hebrejskih izvora. Poredbenom metodom savnjivao je izvorne hebrejske, grčke i latinske oblike i izraze koji se pojavljuju u Svetom pismu i naposljetku dovršio djelo o Svetom pismu uz velik trud i brojne neprospavane noći. Jezik i jezična pojava Vlačiću su bili temom zanimanja i proučavanja pa se možemo složiti s Matom Križmanom kad svekoliko Vlačićevo bavljenje jezikom i jezičnom pojavom promišlja na dvjema razinama. Prva od njih je spekulativna razina, na kojoj se o jeziku promišlja u okviru filozofije i njezinih disciplina. Na drugoj, djelatno-filološkoj razini opisuju se i tumače jezici književnih uzora i sastavljaju se gramatike (Križman 1992 : 131). Istinski vjerujući da se Sveto pismo može tumačiti i shvatiti bez posredovanja drugih humanističkih disciplina, Vlačić je slijedio luterovsko načelo *Sola Scriptura*.¹⁶ Ovo načelo ni kod Vlačića, a ni kod drugih reformatora ni pošto nije značilo radikalni prekid s patrističkom tradicijom tumačenja Svetog pisma. Upravo suprotno, Vlačić se kao i drugi reformatori u velikoj mjeri oslanjao na tumačenja sv. Jeronima i sv. Augustina, patrističkih autoriteta (Springer 2014: 749).

¹⁶ Bilo je to jedno od tri Lutherova načela koje počinju sa *sola: sola gratia, sola Scriptura, sola fides*. Usp. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Pristupljeno 15. 5. 2020. na <http://www.enciklopedija.hr>.

Sveto pismo za Vlačića je bilo dovoljno samo po sebi i njegova autonomnost ujedno je i jedini jamac njegova točnog razumijevanja.

Treća tema koja je zaokupljala Vlačića bila je crkvena povijest od Kristova rođenja. O njoj je pisao u djelu koje je 1559–1574. u svojoj majstorskoj radionici objavljivao baselski tiskar Johannes Oporinus. U sintagmi *ecclesiastica historia* s početka poduljeg i opširnog naslova Vlačićeva djela sadržana je tema njegova pisanja. Alternativni naslov *Centuriae Magdeburgenses* sročeno je prema gradu u kojemu je Vlačić sa suautorima prikupljao građu za crkvenu povijest. Povijest crkve Vlačić je u pojedinim svescima obrađivao podijelivši je na centurije tako da u prvoj centuriji opisuje prvo stoljeće, u drugoj drugo i tako redom sve do trinaeste centurije, kojom završava posljednji, osmi svezak. Manjka autorska obrada četrnaestog, petnaestog i šesnaestog stoljeća. Opširnom naslovu svake centurije dodani su vladari tog razdoblja, te pojedini naučitelji i pjesnici koji su tada djelovali. Svakoj centuriji prethodi posvetna poslanica Matije Vlačića Ilirika i suautorâ, čiji su adresati bili istaknute povijesne osobe i istaknuti kneževi, vojvode i grofovi u sjevernim dijelovima Svetog Rimskog Carstva. Među njima je vrijedno spomenuti adresate posvetnih poslanica uz četvrtu i uz petu centuriju, koje su otisnute 1562. Engleska kraljica Elizabeta bila je adresat posvetne poslanice uz četvrtu centuriju, a švedski kralj Erik XIV. adresat je posvetne poslanice pete centurije.

Vlačićeva kapitalna djela tiskana su s njegovim posvetnim poslanicama istaknutim osobama reformatorskog pokreta koji je podupirao. Bile su to posvetne poslanice upućene adresatima u znak podrške i poštovanja, u kojima je pisao o sadržaju i svrsi djela popraćenog poslanicom. Vlačićeve posvetne poslanice pratile su novčane potpore feudalaca, vladara i gradova (Mirković 1960: 121). Neimenovanu čitatelju Vlačić je napisao posvetne poslanice koje su objavljene uz baselsko (1556), ženevsko (1608) i frankfurtsko (1666) izdanje djela *Catalogus testium veritatis* te uz baselsko izdanje *Glose* iz 1570. Posvetnu poslanicu neimenovanu čitatelju uputio je jenski teolog Johannes Musäus i priređivač Vlačićeva egzegetskog djela *Clavis Scripturae Sacrae*. Njegova je poslanica tiskana u izdanjima koja su u sjevernoj Europi objavljivana u Jeni (1674), Baselu (1695), Frankfurtu i Leipzigu (1719) te u Kopenhagenu, Frankfurtu i Leipzigu 1719–1721. Adresati Vlačićevih posvetnih poslanica uz *Clavis Scripturae Sacrae* bili su wittenberški vojvoda Kristofor te hessenski kneževi Wilhelm i Ludwig. Dok je Vlačićeva poslanica hessenskim kneževima objavljena u svih sedam latinskih izdanja njegova je poslanica wittenberškom vojvodi objavljena samo u nekim izdanjima. Njegova poslanica wittenberškom vojvodi objavljena je samo u baselskim izdanjima *Clavis Scripturae Sacrae* koja su tiskana 1567, 1580, 1629. i 1695.

S Vlačićevih kapitalnih djela vrijedi skrenuti pozornost na njegove spisateljske početke, koji su neodvojivi od Vlačićeva bavljenja filologijom. Svoje prvo teološko djelo, ujedno i filološku raspravu, Vlačić je objavio sa samo 29 godina života i nakon 5 godina profesure. Bila je to lingvistička rasprava o riječi „vjera”, kojom je Vlačić ste-

kao naslov magistra filozofije. Rasprava je pod naslovom *De vocabulo fidei* objavljena 1549. u Wittenbergu. Drugo je izdanje objavljeno 1555, treće 1561, a četvrto izdanje objavljeno je 1563. (Mirković 1960: 64). Vlačićevo djelo *De vocabulo fidei, et de motibus, seu affectibus, quos vera fides excitat in homine super haec Christi verba* otisnuto je 1561. u Tübingenu u hrvatskom prijevodu Trubarova *Katekizma*. Rasprava je otisnuta na hrvatskom jeziku i na glagoljskom pismu. U razdoblju 1548–1550. Vlačić je pisao rasprave i poslanice na temu *adiaphora*. Na grčkom ἀδιάφορον znači ‘nerazličit, koji se ne razlikuje’, a u kontekstu protestantskog pokreta 16. st. *adiaphora* su bila sve ono što je nerazličito u dogmatskom pogledu, tj. ono u što se može vjerovati ili ne vjerovati.

U godinama 1548. i 1549., kojima su datirani neki Vlačićeve spisi iz *Omnia Latina scripta*, objavljena su dva carska dekreta ili interima o pitanjima teologije i liturgije oko kojih su se sukobili katolici i protestanti. Veliki interim ili Augsburški interim objavljen je 30. 5. 1548, a Mali interim ili Leipziški interim objavljen je 4. 7. 1549. Carske odluke su podijelile mišljenja: jedna skupina vjernika ih je prihvaćala, zajedno sa svojim predvodnikom Philippom Melanchthonom, dok im se druga skupina, na čelu s Matijom Vlačićem Ilirikom, suprotstavljala. Flacijevci ili gnesioluterani beskompromisno su zastupali Lutherovo učenje, dok su filipisti podupirali prihvaćanje interimističkih rješenja (Mirković 1960: 88). Prema dostupnim podatcima, Vlačić je objavio ukupno pet spisa protiv interima, među kojima je prvi objavljen već 1549. pod naslovom *Wider das Interim, Papistische Meß, Canonem, und Meister Eißleben durch Christianum Lauterwar, zu dieser Zeit nützlich zu lesen*. (Jambrek 2012: 319). Vlačićeve latinski spisi na temu *adiaphora* objavljeni su kao sabrana djela ubrzo nakon svojeg nastanka. Autor ih je pisao ubrzo nakon studija u Wittenbergu i otvorenog opredjeljenja za reformatorsku struju tako da vremenski prethode njegovim četirima kapitalnim djelima.

Osim Vlačićeve poslanice i djela na temu *adiaphora*, u sabranim su djelima tiskane još neke poslanice učenih i pobožnih pojedinaca. U knjizi je otisnuto ukupno deset Vlačićeve poslanice i rasprava koje su pisane od 1548. do 1550. i koje donosimo redom njihova pojavljivanja u knjižnom svesku. Naslov prvog djela u knjizi bio je *Christiana admonitio de vitando contagio fermenti adiaphoristarum*, a Vlačić ga piše u obliku poslanice markizu Albertu i poslanice kršćanskom čitatelju.¹⁷ Obje su poslanice datirane s 22. 3, prva bez godine, a druga s 1550. godinom. Druga Vlačićeve rasprava na 24 stranice, tiskana deset dana prije Uskrsa 1549, nosi naslov *Quod hoc tempore nulla penitus mutatio in religione sit in gratiam impiorum facienda*. U trećem djelu *Confutatio scripta Philippi de adiaphoris*, koje se proteže na 15 stranica, Vlačić pobija Melanchthonov stav o *adiaphora*. Četvrto tiskano djelo bila je Vlačićeve poslanica od

¹⁷ Albertu su pripadali sljedeći naslovi: markiz Brandenburga, Prusije, Szczecina i Pomeranije, vojvoda Kašupa i Slavena, burgravski i nürnberški princ te princ Rügena.

15 stranica upućena anhaltskom princu Georgu III, koji je sudjelovao na skupštini u saskom gradiću Altzellu¹⁸ u studenom 1548. Peto djelo, poslanicu o Pseudo-Baziliju, bez datacije, Vlačić je posvetio nekom prijatelju. Slijedi šesto djelo, kratka Vlačićeva poslanica o dva sna Philippa Melanchthona, upućena pastoru, objavljena u srpnju 1549. Vlačićev autobiografski tekst *Apologia ad scholam Vitebergensem* otisnut je kao sedmo djelo. Autobiografska proza napisana je u lipnju i srpnju 1549, a tiskana je u listopadu iste godine, kad je Vlačić napustio Wittenberg i sveučilište na kojemu je proveo osam godina: tri kao student i pet kao profesor hebrejskog i grčkog jezika. Tekst *Apologije* proteže se na 67 stranica, a prethode mu četiri Vlačićeve poslanice. Prvu od njih, nedatiranu, autor je uputio neimenovanu pobožnom čitatelju. Drugu je poslanicu napisao svojem neistomišljeniku i suparniku Philippu Melanchthonu uoči skupštine u Altzellu 1548. Treću je poslanicu također uputio Melanchthonu, i to iz Magdeburga 8. 6. 1549. Posljednju od četiri poslanice, nedatiranu, Vlačić je napisao rektoru Sveučilišta u Wittenbergu, Jakovu Miliću. Uz *Apologiju* je na početnoj stranici sitnim slovima otisnut uvod u apologetski tekst koji slijedi, a kojim autor upućuje čitatelja u njegov sadržaj. Prema aristotelovskoj logici razložena su četiri uzroka adijaforističke rasprave: *causa efficiens*, *causa materialis*, *causa formalis* i *causa finalis*. Osmo tiskano djelo u primjerku je podulja Vlačićeva poslanica objavljena u listopadu 1549. kao odgovor poslanici Philippa Melanchthona. Deveto Vlačićevo djelo, rasprava o istinskim i lažnim adijaforama, sastoji se od tri dijela. Prava *adiaphora* tema su prvog dijela Vlačićeve rasprave, da bi u drugom dijelu rasprave to postala lažna *adiaphora*. Na kraju, u trećem dijelu rasprave autor pobija neke argumente adijaforista. *Adhortatio M. Fl. Illyr. ad constantiam in agnita Christi religione & Augustana confessione, scripta ad Ecclesias Misnicas & alias vocis Christi, unici optimique pastoris auditrices* naslov je djela od 56 stranica, koje je kao deseto po redu objavljeno u knjizi sabranih djela. Djelo je popraćeno Vlačićevom poslanicom saskom vojvodi Augustu, napisanom u Magdeburgu 22. 3. 1550.

U Vlačićevoj bibliografiji spominju se dva autobiografska teksta na latinskom jeziku. *Apologia Matthiae Flacii Illyrici ad Scholam Vitebergensem in Adiaphororum causa* iz 1549. objavljena je u Vlačićevim sabranim djelima na temu *adiaphora*. Drugi njegov autobiografski tekst, *Narratio actionum et certaminum* iz 1568, objavio je 1599. stralsundski profesor Konrad Schlüsseburgius u trinaestom svesku djela *Catalogus haereticorum*. Njemačkim jezikom napisana su još četiri autobiografska teksta koja navodimo kronološkim redoslijedom: *Ein Sendbrief Matthiae Flacii Illyrici an einen guten Freund von gedruckten Schmehezettel darinnen Ursachen ihrer Enturlaubung unwarhaftig gehandelt wird* iz 1562., *Bericht und Verantwortung Matthiae Flacii Illyrici und von seinem christichen Schreiben und Fürnamen* iz 1570., *Bericht M. Fl.*

¹⁸ Altzell je bio mjesto u kojemu je u studenom 1548. dogovorena nova formula ujedinjenja katoličkih i luteranskih teologa, što je bilo temeljem za Leipziški interim u prosincu iste godine.

Illyrici von dem Missverstand zwischen ihm und Ministerio aus Befehl eines ehrbaren Raths zu Strassbourg geschrieben den 5. Jul iz 1572. i *Kurtze Widerlegungen des Poetischen Dialogi von der Erbsünde*, napisan neposredno prije smrti (Mirković 1960: 93). Latinski autobiografski tekstovi izdvajaju se ne samo svojom duljinom već i opsežnošću. Dok se u njemačkim autobiografskim tekstovima Vlačić osvrće samo na kraći odsječak života ili na jednu situaciju, u latinskim se autobiografijama osvrće na dulja razdoblja u životu dajući pritom i pripovjednu sumaciju svojeg života (Zlatar 1992: 120). U autobiografskim tekstovima i u korespondenciji Vlačić o svojem životu piše kao da je započeo onog trenutka kad je od fra Balde doznao za protestantizam i priklonio mu se (Mirković 1960: 14) tako da u tim tekstovima nema podataka o Vlačićevu podrijetlu i o ranom razdoblju njegova života. *Apologia Matthiae Flacii Illyrici ad Scholam Viterbensem* (sic!) *in Adiaphorum causa* donosi autorov pogled na desetogodišnje razdoblje života 1539–1548, dok u tekstu *Narratio actionum et certaminum* autor proširuje pripovjednu vizuru i na razdoblje 1548–1568. Latinski spis *Apologia* nastao je u jeku rasprava na temu *adiaphora*, dok je drugi autobiografski spis na latinskom Vlačić napisao 1568. za strasbourške teologe koji su tražili pismeni dokaz autorovih sporova i borbi u protestantizmu (Mirković 1960: 234).

Preostala latinska djela Matije Vlačića iz Ilirije

Osim četiriju kapitalnih djela i sabranih djela o *adiaphora*, Vlačićeva bibliografija broji njegove spise i rasprave na latinskom i na njemačkom jeziku. Neki od njih su izvorno pisani na njemačkom, a neki su s latinskog prevedeni na njemački. Protivio se primatu pape, o čemu je pisao u spisima *Scriptum contra primatum papae, ante annos 100 compositum. Item Matthiae Flacii Illyrici de eadem materia* (Magdeburg, 1550. ili 1551.) i *Antilogia papae: hoc est De corrupto Ecclesiae statu*, koji je 1551. u Baselu objavio Johannes Oporinus. Od teoloških pitanja Vlačića je posebno zaokupljalo pitanje istočnoga grijeha, bavio se tada aktualnim Tridentskim saborom te objavljivanjem povijesnih spisa, od kojih je neke objavio po prvi put. Rasprave je Vlačić često pisao u obliku poslanica bilo da ih je upućivao neimenovanu čitatelju bilo konkretnim povijesnim osobama. Neimenovanu čitatelju uputio je nedatirane poslanice uz tri djela na temu *adiaphora*: uz raspravu o Pseudo-Baziliju, uz autobiografski tekst *Apologia ad Scholam Vitebergensem* te uz raspravu *Duo scripta duorum doctorum ac piorum virorum Lipsiae adiaphoricis corruptelis opposita*. Prvu raspravu u sabranim djelima napisao je u obliku poslanice neimenovanu čitatelju 22. 3. 1550. upozoravajući ga na pogubnost adijaforističke klice. Apologetsku poslanicu, također tiskanu u sabranim djelima, Vlačić je u srpnju 1549. uputio neimenovanu pastoru. Pojedinačni adresati Vlačićevih posvetnih poslanica u njegovim sabranim djelima bili su njegov učitelj i suparnik Philipp Melanchthon, brandenburški markiz Albert, anhaltski princ Georg i wittenberški rektor Jakov Milić. Melanchthonu je Vlačić uputio dvije posvetne poslanice: prvu mu je uputio nakon svadbe princa Augusta 1548, a drugu

8. 6. 1549. iz Magdeburga. Anhaltskom princu Georgu Vlačić je uputio posvetnu poslanicu u studenom 1548. nakon skupštine u Altzelli. Wittenberškom rektoru Jakovu Miliću uputio je nedatiranu poslanicu koja je tiskana uz njegov autobiografski tekst *Apologia ad Scholam Vitebergensem*. Patriciji i senatori grada Lübecka, te pripadnici crkvene zajednice u Meissenu bili su adresati skupne poslanice koju im je Vlačić uputio 17. 3. 1550. želeći ih ohrabriti da budu snažni u vjeri i da prihvate Augsburšku vjeroispovijest. U nekim su spisima i raspravama autorsku odgovornost s Vlačićem dijelili Nicolaus Gall (1516–1570) i magdeburški nadglednik Nicolaus von Amsdorf.

Grčki, latinski, njemački i hrvatski (koji naziva ilirskim) za Vlačića su bila četiri glavna jezika koja je proučavao za svoje djelo o Svetom pismu. Njima treba dodati još i hebrejski, koji Vlačić smatra ishodištem i majkom sviju jezika. Na latinskom i njemačkom Vlačić je pisao teološke rasprave i ostala djela. Grčka i hebrejska filologija bile su mu pomoć u istraživanju i tumačenju Svetog pisma. Materinski jezik, kojeg naziva ilirskim, Vlačiću je bio jezik djela *Rasgovaragne megiu Papistu i gednim Luteran*, koje je objavljeno 1555. u Tübingenu. Djelo s fingiranim impresumom Vlačić je objavio pod autorskim pseudonimom Anton Segnianin (Mirković 1960: 138–145). Zasada je to jedino djelo na hrvatskom jeziku u Vlačićevoj bibliografiji.

Bogat i raznolik Vlačićev opus može i mora biti polazište za proučavanje njegovih djela u filozofskom, povijesnom i teološkom kontekstu. Obrazovan u europskoj humanističkoj tradiciji, Vlačić je u svojem sveučilišnom i javnom djelovanju primjenjivao stečena filološka i jezična znanja promišljajući jezičnu pojavu u duhu vremena u kojem je živio. Dobro je poznao i proučavao hebrejski, grčki i latinski, tri jezika koja je Bog htio imati na svojem križu. Vlačićevu poznavanju ovih triju jezika treba pribrojiti i poznavanje materinskog „ilirskog” i njemačkog jezika. Tijekom svoje akademske karijere u gradovima diljem Europe Vlačić se zanimao za filologiju, filozofiju, lingvistiku, povijest i teologiju. Ako je njegovo prvo objavljeno djelo mjerodavno za disciplinu koja je trajno zaokupljala njegovu pozornost, onda mirne duše možemo ustvrditi da je Vlačić ponajprije filolog i lingvist, pa tek onda filozof, teolog i povjesničar. Njegova prva objavljena monografija *De vocabulo fidei* temelji se na filološkoj analizi glagola „vjerovati”.

Iako je bio proganjan i često mijenjao mjesta prebivališta, Matija Vlačić Ilirik, za razliku od svojih sunarodnjaka iz „trolista istarskih protestanata”, nije bio ekskomuniciran niti je podlijegao inkviziciji. Kad bismo njegovo djelovanje i zasluge morali opisati u sažetom obliku, rekli bismo da je bio vrstan filolog koji je proučavanje Svetog pisma i Božje riječi crpao iz velikoga filološkog znanja, ali i iz duboke i iskrene vjere koju je spominjao u svojim brojnim poslanicama. Bila je to vjera reformatorskog, protestantskog predznaka, koja mu je za života ali i postumno priskrbila mnoge nevolje, netrpeljivosti i progonstva među katolicima i među protestantima. S druge strane o Vlačićevu su djelu s odobravanjem pisali i katolici i protestanti. Katolički su povjesničari, primjerice, prvi istaknuli povijesno značenje njegovih djela koja

među protestantima nisu imala većeg utjecaja (Šanjek 1992: 108). Kao teolog i Lutherov sljedbenik Vlačić je smatrao da se Sveto pismo može proučavati *per se* bez posredovanja filozofije i teologije. Povijesna je istraživanja primijenio na svekolike aspekte djelovanja i života Crkve. Marljivo je istraživao povijesne dokumente, a neke od njih je objavio po prvi put. Najzad, u humanističkim je znanostima Vlačić već u 16. st. anticipirao modernu hermeneutiku i moderni strukturalizam, čak i poredbeno-povijesnu lingvistiku. Svim ovim pokušajima treba dodati još i Vlačićevo nastojanje da u Regensburgu utemelji protestantsko sveučilište za zemlje slavenskoga juga.

U pola tisućljeća, koliko je prošlo od Vlačićeva rođenja, izmjenjivale su se pozitivne i negativne prosudbe njegova cjelokupnog djelovanja i pojedinih njegovih djela. Prema Mirkovićevoj ocjeni Vlačić se od raskida s Jenom u reformaciji ne će više nikada politički rehabilitirati (Mirković 1960: 215). Proći će čitavo stoljeće do izlaska pozitivne biografije o Matiji Vlačiću Iliriku iz pera luteranskog teologa. Napisao ju je Johann Balthasar Ritter, a objavljena je 1723. u Frankfurtu pod naslovom *Eigentliche und umständliche Beschreibung des Lebens, Handels und Wandels der Streiten und Schrifften ... Mat. Flacii Illyrici*. Ritterova biografija bila je početak dugog puta Vlačićeve rehabilitacije na luteranskom području, koji Mirković sagledava u dugotrajnom razdoblju od tri stoljeća počevši od objavljivanja Vlačićevih djela na luteranskom području u 17. st. (Frankfurt, Jena, Kopenhagen) pa sve do preokreta u gledanju njemačkog protestantizma na Vlačića u 19. i 20. st. U nastojanjima da pozitivno vrjednuju Vlačićeve teološke i spisateljske napore protestantskim su se teolozima u 19. i 20. st. pridružili i katolički teolozi (Döllinger, Polman). Prije gotovo sto godina povjesničar Eberhard Gothein izrekao je ocjenu o Vlačiću kao posljednjoj stvaralačkoj glavi među reformatorima koji je uz to bio nenadmašiv u talentu, marljivosti, čistoći i nesavjetljivosti karaktera (Mirković 1960: 484). Tomu treba dodati i to da je Vlačić u obrani vjerskih načela do kraja ostao nepokolebljiv i svoj, odbijajući kompromise.

Prošlo je pola tisućljeća od Vlačićeva rođenja, Hrvata i Europljanina koji je obogatio europsku pisanu i kulturnu baštinu. U zemljama njemačkoga govornog područja Vlačić je postao jednim od stupova reformatorskog pokreta. Do danas njegova su djela bila predmetom proučavanja kako protestantskih, tako i katoličkih teologa. Sveto pismo Vlačić je čitao i proučavao vođen željom da čitatelju prenese čisto, neoskrvnjeno Evanđelje Isusa Krista, kako je zapisao u poslanici uz *Glosu*. Zauzeta želja da se othrvu zabludama i fanatizmima i da proučavanjem pronikne u pravu Božju riječ, Vlačića je motivirala na pisanje djela o Svetom pismu. Unatoč nevoljama kojima je za života zbog svojih stavova i učenja bio izložen, do kraja života ustrajao je u želji da prenosi istinsku Božju riječ. Samosvjesno je u poslanici tiskanoj uz njegovo egzegetsko djelo *Clavis Scripturae Sacrae* priznao da je svojim zauzimanjem za čistoću nauka zadužio kako svekoliko njemačko područje (*Republica Germaniae*), tako i cijelu Crkvu. Na tom istom njemačkom području Vlačić je za života doživio nepriznavanja i progone. Zacijelo je tomu pripomogla činjenica da je u „njemačkoj

republici” bio stranac koji nije imao odviše šanse da postigne karizmu i utjecaj jednog Martina Luthera. Njemački jezik Vlačiću nije bio materinski jezik, a kao sveučilišni profesor i teolog primarno se izražavao latinskim jezikom. U njemačkim zemljama latinski jezik tada još uvijek čita i razumije mali broj ljudi. Vlačićeva misao o traganju za istinskom Božjom riječi i danas može biti poticajna za kršćanske tradicije iznikle u krilu Europe. Među njima zasigurno ima više sličnosti koje ih povezuju nego razlika koje ih dijele. U jeku bespoštednih, nerijetko i fanatičkih sukoba katolika i protestanata Vlačić nadahnuto piše o pravoj Kristovoj crkvi, u koju vjeruje iako ju s tri strane redom ugrožavaju pobješnjeli tirani obuzeti mržnjom, papa koji se sprema na oružje i pomahnitali Turčin koji plamti mržnjom na kršćanina. Elegiju o pravoj Kristovoj crkvi završava vergilijevskim distihom o njezinoj svijetloj budućnosti:

„Semper honos, populusque Deique, laudesque manebunt:
Salvus erit coetus, te duce, Christe, tuus.” (*Vera Dei ecclesia*, 19–20).

Zaključak

Pisanu europsku tradiciju Vlačić je zadužio djelima neprolazne vrijednosti koja danas možemo čitati i odčitavati u kontekstu različitih humanističkih disciplina. Zasi-gurno je najviše dojmjliva filološka preciznost kojom Vlačić izučava svetopisamske tekstove i ustrajnost kojima prikuplja i objavljuje teološke i povijesne rasprave. Svi su ti napori ukoričeni u podebljim knjižnim svescima folio i četvrtinskog formata, koje se čuvaju ne samo u središnjoj knjižnici zagrebačkog sveučilišta već i u knjižni-cama diljem Europe i svijeta. Unatoč nevoljama koje je Vlačić za života imao s cen-zorima i svjetovnim vladarima i unatoč zabranama, njegova djela danas nisu rijetka ni u europskim ni u svjetskim knjižnicama, ali nema nijedne svjetske knjižnice koja bi i približno posjedovala sva Vlačićeva djela. Puno se pisalo o Vlačićevom prino-su filozofiji i teologiji, a posebno o njegovim zaslugama za opstanak protestantskog pokreta u zemljama njemačkoga govornog područja. Čini se da su istraživački na-pori premalo usmjereni na Vlačićev latinski izričaj. Valjalo bi utvrditi koliko je Vla-čić u latinskom jeziku kojim je pisao slijedio antičke pisce, a koliko se njegov latini-tet razvijao pod utjecajem klasika patristike i humanističkih autora. Nadalje, još je uvijek nedovoljno istražen i opisan Vlačićev utjecaj na hrvatske protestante koji su šezdesetih godina 16. stoljeća u Urachu razvili prevoditeljsku i tiskarsku djelatnost.

Literatura

- Filipović, Vladimir. 1975. Matija Vlačić kao začetnik suvremene hermeneutike i strukturalizma. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* I: 21–35 <<https://hrcak.srce.hr/91078>> (zadnji pristup 27. srpnja 2020.)
- Gortan, Veljko. 1969. Matija Vlačić iz Ilirije = Matthias Flacius Illyricus (1520–1575). *Hrvatski latinisti: iz latiniteta 9-14. stoljeća, pisci 15. i 16. stoljeća = Croatici auctores qui Latine scripserunt: ex monumentis Latinis saec. IX-XIV, auctores saec. XV et XVI*. Veljko Gortan i Vladimir Vratović, prir.: 679–683.
- Ilić, Luka. 2013. Matija Vlačić Ilirik kao profesor na ranonovovjekovnim evangeličkim sveučilištima u Wittenbergu i Jeni sredinom šesnaestog stoljeća. *Synthesis philosophica* XXVIII: 149–159 <<https://hrcak.srce.hr/120139>> (zadnji pristup 17. srpnja 2020.)
- Jambreč, Stanko. 2012. Vlačićeva borba za slobodu Crkve. *Kairos : Evanđeoski teološki časopis* VI: 307–328 <<https://hrcak.srce.hr/92996>> (zadnji pristup 17. srpnja 2020.)
- Jurić, Šime. 1976. Problematika bibliografije djela Matije Vlačića. *Istra* 14: 35–40.
- Križman, Mate. Matija Grbić. *Hrvatski biografski leksikon. Gn – H* 5: 138–139.
- Križman, Mate. 1976. O nekim izvorima Vlačićeve jezikoslovne naobrazbe. *Istra* 14: 16–34.
- Križman, Mate. 1992. Matija Vlačić Ilirik i humanistička filologija njegova doba. *Dani Hvarškoga kazališta XVIII*: 100–111 <<https://hrcak.srce.hr/99471>> (zadnji pristup 17. srpnja 2020.)
- Mirković, Mijo. 1960. *Matija Vlačić Ilirik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Olson, Oliver K. 2010. *Matija Vlačić i opstanak Lutherove reforme*. Zagreb: Bogoslovni institut.
- Preger, Wilhelm. 1861. *Matthias Flacius Illyricus und seine Zeit*. Erlangen: Verlag von Theodor Bläsing.
- Springer, Carl P. E. 2014. The reformation, *Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World*. Ur. Philip Ford, Jan Bloemendal and Charles Fantazzi: 747–758.
- Šanjek, Franjo. 1992. Matija Vlačić Ilirik kao povjesničar. *Dani Hvarškoga kazališta XVIII*: 100–111 <<https://hrcak.srce.hr/99468>> (zadnji pristup 20. svibnja 2020.)
- Vlačić Ilirik, Matija. 1563. *Disputatio de originali peccato et libero arbitrio, inter Matthiam Flacium Illyricum et Victorinum Strigelium, publice Vinariae ... anno 1560. ... habita*. S. l.: s. n.
- Zlatar, Andrea. 1992. Apologija Matije Vlačića Ilirika. *Dani Hvarškoga kazališta XVIII*: 119–128 <<https://hrcak.srce.hr/99470>> (zadnji pristup 20. svibnja 2020.)

Matthias Flacius Illyricus (1520–1575): A Half Millennium Anniversary

Summary

Matthias Flacius Illyricus spent most of his life moving from one European city to another, teaching at protestant universities and spreading new doctrine. He accepts Luther's doctrine in early youth and spends almost whole life in German-speaking area. After Luther's death Flacius consistently defends his doctrine opposing his former teacher Philipp Melanchthon. While residing in Magdeburg (1549–1556) and Regensburg (1562–1566) Flacius wrote and finished most of his prominent works. Matthias Flacius Illyricus is an author of more than 200 bibliographic units published in Latin and German in different printing centres all over Europe (Basel, Magdeburg, Frankfurt, Leipzig). His first work, philological treatise *De vocabulo fidei* was printed in 1555. The same year as *De vocabulo fidei* was printed his treatise *Rasgovarange megiu papistu, i gednim luteran*. Flacius published it under the pseudonym Anton Segnianin. There are four capital Flacius' works which ought to be mentioned, all printed in folio bibliographic format. First of them, historical survey entitled *Catalogus testium veritatis*, was printed in 1556. Flacius's exegetic work on the Holy Scripture entitled *Clavis Scripturae Sacrae seu De sermone Sacrarum literarum* was published in 1567. Then followed Flacius' work on Geert's Latin translation of the New Testament was published in 1570. with bilingual title Τῆς τοῦ υἱοῦ θεοῦ καινῆς διαθήκης ἅπαντα = *Novum Testamentum Iesu Christi filii, ex versione Erasmi, innumeris in locis ad Graecam veritatem, genuinumque sensum emendata. Glossa compendiarium M. Matthiae Flacii Illyrici Albonensis in Novum Testamentum*. Work on Church history which comprises the first thirteen centuries was printed between 1559 and 1574. Flacius applied philological and grammatical method in studying the Holy Scripture instead of previous philosophical and theological method. With his philological and theological method Flacius anticipated modern structuralism and hermeneutics.

Keywords: Church history, exegesis, Holy Script, philology, philosophy, protestantism, theology